

РАЗДЗЕЛ VII

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА. ФАЛЬКЛАРЫСТЫКА. КУЛЬТУРАЛОГІЯ

УДК 821.161.3.09(092)

СТАНАЎЛЕННЕ І ЭВАЛЮЦЫЯ ТВОРЧАЙ ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦІ М. БАГДАНОВІЧА: СУЧАСНАЯ РЭЦЭПЦЫЯ ПРАБЛЕМЫ

Н. Я. Анапрэенка

*Нацыянальная бібліятэка Беларусі,
пр. Незалежнасці, 116, 220114, г. Мінск, Беларусь, anapreenkanatalla@gmail.com*

Артыкул прысвечаны разгляду творчасці беларускага паэта-наватара М. Багдановіча ў кантэксце еўрапейскіх літаратурных сувязей пачатку XX ст., у перыяд узмацнення інтэграцыйных працэсаў, якія засведчылі тыпалагічную сувязь сусветных літаратур, іх плённы шматгранны ўплыў. Праводзіцца аналіз светапоглядных і эстэтычных пошукаў выдатнага майстра слова, які сваёй творчасцю засведчыў новы этап у развіцці беларускага прыгожага пісьменства. Рысы індывідуальнага стылю паэта раскрыты не толькі ў сувязі з літаратурнымі традыцыямі, але і з улікам яго творчага метаду і эвалюцыі поглядаў.

Ключавыя словы: творчая індывідуальнасць; мадэрнізм; фальклор; міфалогія; народныя традыцыі; эпас; мастацкі стыль.

У кожную літаратурную эпоху вылучаецца тая ці іншая фігура пісьменніка, якая выяўляе пэўныя павевы і тэндэнцыі, становіцца непаўторнай у сферы мастацкіх дасягненняў. Сказанае справядліва і ў дачыненні Максама Багдановіча (1891–1917), які ва ўласнай творчасці ўвасобіў гістарычныя і эстэтычныя праблемы свайго часу, асяроддзя, народа.

М. Багдановіч прыйшоў у беларускую літаратуру, калі ў ёй ужо ўладарылі магутныя дараванні Янкі Купалы і Якуба Коласа. Разам з імі ён спрычыніўся да агульнай справы па стварэнні новай літаратуры Беларусі, аднак ў развіцці нацыянальнай лірыкі аўтар «Вянка» пайшоў уласным шляхам. Ён выдаў адзін прыжыццёвы зборнік вершаў, але ў ім «акумуліраваў» усе знакавыя тэндэнцыі, лініі развіцця беларускай паэзіі XX ст. «М. Багдановіч адразу з першых публікацый у “Нашай ніве” надаў новае дыханне маладой беларускай літаратуры. А “Вянок” як ідэйна-мастацкае цэлае ўжо адлюстравалі цэлую эстэтычную эпоху, засвое-

ную нашым прыгожым пісьменствам», – трапна адзначыла І. Багдановіч [2, с. 178]. Украінскі даследчык І. Дзенісюк звяртае ўвагу, што «тэматыка ў Багдановіча найшырэйшая, чым у каго-небудзь з яго айчынных папярэднікаў, – ён свядома ставіў перад сабой заданне пашыраць абсягі роднай паэзіі» [5, с. 12–13]. Разрываючы відавочную сувязь паэтычнага адчування з падзеямі і з’явамі, што яго навеялі, М. Багдановіч у сваіх вершах стварае самакаштоўныя лірычныя вобразы, дзе само жыццё вывараецца мастацтвам. Своеасабліва перапрацоўваючы і трансфармуючы ў адпаведнасці з уласнай ідэйна-мастацкай стратэгіяй і наратыўнай тэхнікай фальклорныя і літаратурныя (вядомыя і невядомыя) матывы і сюжэты, дастасоўваючы іх да патрэб уласнай паэзіі, аўтар, не губляючы сувязі з рэальнасцю, аддае перавагу суб’ектыўнаму ўспрымання і трактаванню іх сэнсу, пакідаючы ледзь улоўныя ўказанні на першакрыніцы. Такі падыход у адлюстраванні рэчаіснасці вылучаў лірыку М. Багдановіча на фоне тагачаснай беларускай паэзіі. Аднак М. Багдановічу было ўласціва не столькі адмаўленне існуючай рэчаіснасці, колькі эстэтызацыя зямнога: творы «песняра красы» не супрацьстаяць рэалізму як асаблівай мастацкай з’яве, а, наадварот, імкнуча выступаць яго вышэйшай формай. Наконт гэтага цікавыя назіранні выказаў Я. Чыквін: «Лірычны герой Багдановіча раскрыты і ў сферу грамадска-сацыяльную, і нацыянальна-палітычную і філасофска-трансэндэнтальную. Аднак усе праблемы і пытанні ён успрымае праз сваё індывідуальнае існаванне, праз адчуванне сваёй “закінутасці ў жыцці” ў быццёнасць (у гайдэгераўскім сэнсе). І гэтае быццё адхінаецца чалавеку сваімі невырашальнымі штодзённымі сітуацыямі, сваім імкненнем да смерці; адхінаецца і хараством, і трагізмам, і настроямі экзістэнцыяльнай самотнасці і трывогі. І праз гэта ўсім разам аб’яўляецца чалавеку “цуд існавання”, дзіўнасць існага, адчуванне бесперапыннай сувязі з усім светам, і што немагчыма чалавеку выйсці за межы быцця, адпасці ад быцця, і што менавіта яно распараджаецца чалавекам, а не ён ім» [14, с. 136–137]. Да мадэрнізму аўтар «Вянка» звяртаецца свядома: каб увесці беларускае прыгожае пісьменства ў еўрапейскі літаратурны кантэкст, зрабіць больш разнастайным арсенал сродкаў мастацкай выразнасці. «Багдановіч прыйшоў да еўрапейскасці як крытэрыю ацэнкі нацыянальнага літаратурнага працэсу праз вывучэнне і аналіз гісторыі развіцця еўрапейскіх літаратур. Пад еўрапейскасцю паэт разумее наяўнасць у нацыянальнай літаратуры разнастайных літаратурна-мастацкіх метадаў і кірункаў, а таксама захаванне нацыянальнай самабытнасці як умовы каштоўнасці для агульнаеўрапейскай культуры», – сцвярджае даследчык Т. Вабішэвіч [4, с. 52].

Сведчаннем яркай творчай індывідуальнасці М. Багдановіча, здольнай уплываць на літаратурны працэс, з’яўляюцца і прадстаўленыя ім узоры класічнай антычнай, заходнееўрапейскай і славянскай паэзіі на беларускай мове, а таксама яго майстэрства ў тэхніцы вершаскладання: паэту ўдалося «ўтаймаваць» такія складаныя жанры, як санет, трыялет, рандо, актавы, тэрцыны.

Адзін з найважнейшых аспектаў светапогляду М. Багдановіча – яго нацыянальная самаідэнтыфікацыя. Імкнучыся пісаць беларускія па сваёй сутнасці творы, паэт звяртаецца да нацыянальных каранёў. Свой родны край ён успрымае праз прыродныя рэаліі, старадаўнюю спадчыну, міфы, народныя паданні, бо ў іх увасоблена душа народа. Падступіцца да раскрыцця гістарычнай памяці паэт спрабуе праз адметную сістэму сімвалічных вобразаў і сюжэтаў, многія з якіх чэрпаюцца ім з фальклору. «Максім Багдановіч спасцігаў нацыянальную рэчаіснасць як шматгранную з’яву з глыбіннымі сацыяльна-гістарычнымі і духоўнымі працэсамі. Мастацкі вопыт самога народа падказаў яму формы ўвасаблення старажытнага светасузірання беларусаў, натурфіласофскага складу мыслення як адметнай рысы духоўнага вобліку народа», – трапна заўважыла Л. Тарасюк [13, с. 57]. Здзяйсняючы новыя пошукі ў галіне паэтыкі і мастацкіх сродкаў, М. Багдановіч звяртаецца да народна-песенных прыёмаў, форм і інтанацый, народна-паэтычных сімвалічных вобразаў і, па словах У. Конана, «стварае свой паэтычны свет, сваю непаўторную паэтыку» [7, с. 124]. З адзінства фальклорнага і аўтарскага пачаткаў сыходзіць асноўная светапоглядная пазіцыя беларускага аўтара, у цэнтры якой – ідэя нацыянальнага адраджэння: абуджэнне міфалагічнага «зачараванага царства» як адраджэнне роднага краю, яго гісторыі, мастацтва, культуры ў кругавароце вечнага аднаўлення жыцця.

Асоба і творчасць М. Багдановіча прыцягвала ўвагу не аднаго пакалення даследчыкаў. На сённяшні дзень выдадзена вялікая колькасць прац, якая ахоплівае шматлікія пласты пісьменніцкай спадчыны беларускага песняра. Адзначым, што ў розныя часы багдановічаўская дзейнасць ацэньвалася па-рознаму. У нашаніўскі перыяд і 1920-я гг., калі ў літаратуразнаўстве панаваў плюралізм метадаў, азначэнні яго творчасці вагаліся ад «дэкадэншчыны» (Змітрок Бядуля) да «пясняра чыстае красы» (А. Луцкевіч). Вульгарна-сацыялагічная крытыка 1930-х гг. навесіла паэту ярлык «самага яскравага прадстаўніка буржуазіі». У пасляваенны час творы М. Багдановіча прыстасоўваюць да савецкай ідэалогіі і, як вынік, яны надоўга «ахаваныя» ад уплыву мадэрнізму. Пераломнай становіцца манаграфія А. Лойкі «Максім Багдановіч» (1966) [8]: «напісаная нібы з артадаксальных савецкіх пазіцый... яна ўтрымлівае нечакана глыбокія, хоць і неразгорнутыя, інтуітыўныя прарывы» [12, с. 83]. Істотным

момантам з'яўляецца тое, што ў выданні прысутнічае падрабязны і шматаспектны аналіз (а не проста апісанне) творчасці беларускага паэта. Духоўную эвалюцыю М. Багдановіча, яго наватарскія пошукі ў паэтычным майстэрстве прасочвае Р. Бярозкін у кнізе «Человек на заре» (1970) («Чалавек напрудвесні», бел. пер. Ю. Канэ, 1986) [3]. Крытык супастаўляе яго паэзію з творамі рускіх і сусветных літаратараў, ставіць пытанне пра судакрананне спадчыны Багдановіча з плёнам сімвалістаў, акмеістаў і інш. Таксама даследчыкамі робяцца спробы асэнсавання ўзаемаадносін паэзіі М. Багдановіча і беларускага фальклору. Так, М. Грынчык у манаграфіі «Максім Багдановіч і народная паэзія» (1963) фалькларызм творчасці беларускага пісьменніка разглядае ў непасрэднай сувязі з рэалізмам. У святле апошніх выданняў, прысвечаных выдатнай дзейнасці генія беларускай зямлі, адзначым зборнік літаратуразнаўчых і архіўных матэрыялаў «Максім Багдановіч: вядомы і невядомы» [9], кнігу ўспамінаў і артыкулаў пра творчасць паэта «Максім Багдановіч. Пясняр чыстае красы» [10], энцыклапедыю «Максім Багдановіч» [11], якія выйшлі ў 2011 г.

Сучаснае багдановічазнаўства вызначаецца апрабаваннем новых падыходаў у ацэнцы месца і ролі Багдановіча-паэта. Сёння шматлікія даследчыкі (І. Багдановіч, П. Васючэнка, У. Конан, Е. Лявонава, В. Максімовіч, І. Навуменка, Л. Тарасюк і інш.), не адмаўляючы рэалістычнай асновы творчасці беларускага песняра, ставяць пытанне пра праяўленне ў ёй тэндэнцый імпрэсіянізму, сімвалізму, акмеізму. Тут дарэчы будзе выказванне даследчыка І. Запрудскага: «У розныя часы ў вершах “Вянка” даследчыкі вылучалі, здавалася б, вызначальныя аспекты іх мастацкай вобразнасці і арганізацыі: у іх бачылі дэкадэнцкія настроі, імпрэсіяністычнасць, праявы чыстага мастацтва і эстэцтва, уплывы сімвалізму і мадэрнізму <...> рэалізм (амаль крытычны), рэцэпцыю антычных, хрысціянскіх, сярэднявечных і рэнесансавых традыцый, міфалагічную вобразнасць, урбанізм, форматворчую і вобразную эксперыментальнасць і традыцыяналізм, касмізм і прыземленасць, сацыяльную і нацыянальную ангажаванасць, адкрытасць і загадкавасць, эдыпаў комплекс і многае іншае. Усё гэта сведчыць не столькі пра супярэчнасці ў поглядах крытыкаў і іх канцэптуальных падыходаў, колькі пра ўніверсальнасць і сінтэтычнасць мастакоўскага бачання. Іх трэба разглядаць як дамінанту творчай індывідуальнасці М. Багдановіча, што і спарадзіла такі шырокі спектр ракурсаў асэнсавання яго спадчыны» [6, с. 14].

Цікавай і адначасовай складанай уяўляецца праблема ўзаемадачынненняў паэзіі беларускага песняра з мадэрнісцкімі кірункамі. Як слушна адзначыла І. Багдановіч, «феномен Максіма Багдановіча ў беларускай

літаратуры злучаны з апалогіяй хараства, або канцэпцыі чыстай красы, заснаванай еўрапейскімі мадэрністамі» [1, с. 265]. У гэтым кантэксте ў першую чаргу даследчыкі адзначаюць відавочны ўплыў сімвалісцкай і імпрэсіянісцкай паэтыкі на мастацка-вобразную сістэму беларускага пісьменніка. Так, У. Конан высокую ступень паэтычнага майстэрства М. Багдановіча бачыць «у арганічнай знітаванасці сардэчнага і чыстага лірызму з сімвалічным метафарызмам» [7, с. 175]. Паводле Л. Тарасюк, рысы сімвалізму таксама адметна праяўляюцца ў паэзіі беларускага песняра: «Эстэтычная адкрытасць паэзіі М. Багдановіча мастацкаму вопыту сусветнай і ў першую чаргу рускай літаратуры выяўляецца ў сувязі з паэзіяй сімвалізму. Але гэтая сувязь надзвычай складаная і супярэчлівая, што абумоўлена сінхранічнасцю нацыянальнага адраджэння (з яго ідэяй Маладой Беларусі) і духоўнасці крызіснага характару на шляху абнаўлення каштоўнасцей «старога» грамадства». Багдановіч і сімвалісты духоўна вельмі розныя велічыні, таму філасофскія асновы сімвалізму не ўспрымаліся паэтам як грунт уласнай творчасці. <...> Аднак менавіта творчая практыка паэтаў-сімвалістаў дапамагала Багдановічу вызначыць уласныя шляхі мастацкага развіцця, узбагачэння паэтыкі» [13, с. 61]. Даследчыца прыводзіць пэўныя прыклады «прысутнасці» сімвалісцкіх тэндэнцый у творчасці М. Багдановіча: паглыблены лірызм, суб'ектыўны змест эстэтычнай эмоцыі, тэма горада, лірычная цыклізацыя «Вянка» і г. д. Адначасова Л. Тарасюк звяртае ўвагу і на «імпрэсіяністычнасць светаадчування» беларускага паэта, якому ўласціва «здольнасць успрымаць навакольны свет у дынаміцы, імгненасці яго праяваў, імкненне зафіксаваць першаснае, свежае ўражанне і стварыць на яго аснове цэласны малюнак убачанага, пачутага, перажытага» [13, с. 66].

Спадчына М. Багдановіча – неаднародная і складаная, сінтэзавала разнастайныя і часам супрацьлеглыя мастацкія прыёмы і метады. Апафеозам творчай індывідуальнасці беларускага майстра слова з'яўляюцца самабытнасць, нацыянальная своеасаблівасць яго паэзіі і яе адначасовая ўключанасць у тагачасны еўрапейскі культурны кантэкст. У злучэнні нацыянальнага і агульнасусветнага якраз і палягае феномен М. Багдановіча і яго роля ў станаўленні і развіцці беларускага прыгожага пісьменства.

Такім чынам, у мастацкай спадчыне М. Багдановіча праяўляецца прысутнасць шматлікіх кантэкстаў і культурных эпох. Новыя мастацкія канцэпцыі і адкрыцці, новае разуменне часу і прасторы, новыя ўяўленні аб сутнасці і месцы чалавека ў свеце, сувязі чалавека з прыродай – усё гэта паўплывала на фарміраванне светапогляднай і паэтычнай сістэмы беларускага песняра. М. Багдановіч творча ўвабраў у сваю пісьменніцкую практыку новыя тэндэнцыі і кірункі, пераасэнсаваў філасофска-эстэтычныя ідэі тагачаснай гісторыка-культурнай эпохі і праз гэта

сфарміраваў уласны мастацкі стыль, прадэманстраваўшы сваёй справай сувязь з агульнаеўрапейскім літаратурным кантэкстам.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Багдановіч, І. Э.* Ля вытокаў беларускага дэкадансу / І. Э. Багдановіч // *Полымя*. – 2001. – № 12 – С. 257–271.
2. *Багдановіч, І. Э.* Мастацкая апалогія хараства : феномен Максіма Багдановіча / І. Э. Багдановіч // *Авангард і традыцыя* / І. Э. Багдановіч. – Мінск : Беларуская навука, 2001 – С. 171–193.
3. *Бярозкін, Р.* Чалавек напрудвесні : расказ пра Максіма Багдановіча / Р. Бярозкін. – Мінск : Народная асвета, 1986. – 176 с.
4. *Вабішэвіч, Т.* Канцэпцыя еўрапеізацыі беларускага мастацкага слова як асноватворны элемент літаратурнай традыцыі Максіма Багдановіча / Т. Вабішэвіч // «Я не самотны, я кнігу маю...» : матэр. Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 2003 г. / Літарат. музей М. Багдановіча; рэдкал. : Т. Э. Шэляговіч [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 44–54.
5. *Денісюк, І.* Речник білоруського відродження / І. Денісюк // М. Богданович. Лірика / М. Богданович. – Київ : Дніпро, 1967. – С. 5–17.
6. *Запрудскі, І.* «Так казаў бы я...»: Асэнсаванне творчасці Максіма Багдановіча (верш «Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы...») / І. Запрудскі // *Роднае слова*. – 2004. – № 3. – С. 14–16.
7. *Конан, У. М.* Святло паэзіі і цені жыцця: лірыка Максіма Багдановіча / У. М. Конан. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. – 208 с.
8. *Лойка, А.* Максім Багдановіч / А. Лойка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 336 с.
9. *Максім Багдановіч : вядомы і невядомы : зб. літаратуразн. і арх. матэрыялаў / уклад. і камент. Ц. В. Чарнякевіча; прадм. і гласарый Ю. В. Пацюпы.* – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. – 392 с.
10. *Максім Багдановіч. Пясняр чыстае красы : успаміны, артыкулы, прысвячэнні / уклад. Т. Шэляговіч.* – Мінск : Мастацкая літаратура, 2011. – 350 с.
11. *Максім Багдановіч : энцыклапедыя / склад. І. У. Саламевіч, М. В. Трус ; рэдкал. Т. У. Бялова (гал. рэд) [і інш.].* – Мінск : Бел. Эн. імя Петруся Броўкі, 2011. – 608 с.
12. *Пацюпа, Ю. В.* Багдановічазнаўства / Ю. В. Пацюпа // *Максім Багдановіч : энцыклапедыя / склад. І. У. Саламевіч, М. В. Трус.* – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2011. – С. 79–87.
13. *Тарасюк, Л. К.* Апалогія красы : кніга пра беларускую паэзію / Л. К. Тарасюк. – Мінск : Права і эканоміка, 2003. – 141 с.
14. *Чыквін, Я.* Ля вытокаў ідэйна-эстэтычнага супрацьстаяння ў беларускай паэзіі 20-30-х гадоў / Я. Чыквін // *Беларуская літаратура XVI–XX стст.* / Я. Чыквін; пад рэд. Г. Тварановіч. – Беласток : Uniwersytet w Białymstoku, 2010 – С. 129–140.